"שם מדברים עם ה' " -
דימוי בית הכנסת אצל ילדי הגן

דוד ברודי

כל אדם רואה את בית הכנסת דרך עדשות תרבותיות תלויות הקשר חברתי. חוויות של בית כנסת אצל הילד הצעיר ממוסגרות לא רק בהקשר תרבותי אלא גם בהגבלות התפתחותיות הן שכליות והן רגשיות וחברתיות. אחד הלקחים החשובים שפיאז'ה העניק למחנכים הוא חשיבות הבנת הילד באשר הוא ברצף ההתפתחותי.[1] כלומר, אין להניח שהילד מבין את המושג 'בית כנסת', כמו שמבוגרים מבינים אותו. אם אנו מעוניינים לגלות את אופן הבנתם, עלינו לשאול אותם ולהתרשם מתשובותיהם בצורה מושכלת. עד כה לא נמצאו מחקרים המטפלים בדימוי בית הכנסת אצל ילדים בגיל הרך. משום כך נערך מחקר איכותי זה שמטרתו הייתה בירור הבנת המושג 'בית הכנסת' אצל ילדים צעירים מהמגזר הדתי הלאומי. עשרים ילדים, בנים ובנות, בגילאים 4-6 רואיינו באופן פרטני בשיחה חופשית.[2] כל הילדים לומדים במסגרות גני ילדים ממלכתיים דתיים באזור ירושלים. תמלילי הריאיונות נותחו על פי קריטריונים מושגיים שצמחו מהריאיונות. כלומר, לא נקבעה מראש מערכת מושגים, אלא המושגים נדלו מתוך השיחות עצמן, מושגים רלוונטיים לילדים. שיטה זאת מבוססת על גישתם המחקרית של ד"ר אשר שקדי[3] וצבר-יהושוע.[4] תשומת לב מיוחדת ניתנת לתיאוריות הילדים שהסבירו תופעות המוכרות למבוגרים. חשיבות תיאוריות אלו נגזרת מגישתו של המחנך האיטלקי, מלגוצי, שהקים את הרשת החינוכית לגיל הרך בעיר, 'רג'יו אמליה'.[5]

---

1 Eleanor Duckworth, **"The Having of Wonderful Ideas" and Other Essays on Teaching and Learning,** New York: Columbia University Press, 1996.

2 דוגמה של אחת השיחות נמצאת בנספח למאמר.

3 שקדי, אשר, **מחקר איכותני - תאוריה ויישום מילים המנסות לגעת**, תל אביב, 2003.

4 נעמה צבר- בן יהושוע (עורכת), זרמים במחקר האיכותי, לוד, 2001.

5 Carolyn Edwards, Lella Gandini, and George Forman, **The Hundred Languages Of Children: The Reggio Emilia Approach To Early Childhood Education,** Norwood, NJ : Ablex Pub. Corp, 1993.

מיפוי בית הכנסת בעיני הילדים: "הוא ענק ויש המון אנשים שם"

אצל הילדים שרואיינו, המושג 'בית כנסת' אינו מושג אדריכלי, אלא מושג פונקציונאלי גרידא. התיאורים הפיזיים של בית הכנסת התמקדו בעיקר בגודלו ובריהוט המשונה שנמצא בו. שני שמות תואר, גדול וענק, מאפיינים את הבניין בעיני הילדים. חלק מהם ציינו שיש שם "המון כסאות" עובדה המבדילה את המקום מהגן ומהבית. הם גם ערים לפריטים המיוחדים בבית הכנסת, כגון ארון הקודש הבולט בתיאורים אצל כולם ומתואר כחלק בלתי נפרד מהמבנה. חלק מהילדים התמקדו באפיון ייחודי לאותו בית כנסת. לדוגמה, ילד אחד ציין שבבית הכנסת יש אדניות עם פרחים "למעלה למעלה", וילד אחר התרשם מריבוי ה"שטיחים שטיחים." כלומר, בשני מקרים אלה, הילד הבחין באפיון שהוא שונה באופן מובהק ממבנים אחרים שהוא מכיר, והוא נעזר בפריט זה לתאר את המבנה כולו. למרות תיאורים אלה, חשוב לציין שרוב הילדים בחרו דווקא בתיאור אנושי ולא בתיאור פיזי. בית הכנסת מצטייר בעיניהם כמקום צפוף עם "המון אנשים". תשומת לב כזו למרכיב האנושי מגלה יחס נסתר למושג קהילה. ילד אחד סיפר בביטחון מלא ש"כל האנשים מהשכונה באים לבית הכנסת (בשבת)." הילדים אוהבים את המצב הצפוף הזה, וחלק אמרו שהם מעדיפים לשבת עם אבא מאשר עם אימא, משום שיש שם הרבה אנשים, כולל חברים שלהם והחברים של אבא.

בתפיסתם של הילדים, בית הכנסת מחולק לשלושה מחוזות, וכל אחד מהם קשור לפונקציה אחרת: באולם התפילה יש שני מחוזות - "הצד של הבנים או האבאים",[6] "הצד של הבנות או האמהות" והמחוז השלישי - החצר, ה"בחוץ" של בית הכנסת. ילדים מצליחים לנווט בין המחוזות הללו בקלילות בשל נוכחותם של הוריהם שם. ובמקרים שהאם נשארת בבית, יש בדרך כלל דמות נשית אחרת (דודה, סבתא או אחות גדולה). מבחינת הילד, תפקידן של דמויות אלה הוא להבליט את נוכחותם של הילדים באזור. הם לא צריכים להתמודד עם אולם צפוף, הם רק צריכים למצוא את אבא או אימא, שבדרך כלל יושבים במקומות קבועים. הצפיפות במקום לא הפריעה להם להתמצא באולם התפילה או בעזרת הנשים. המחוז השלישי, החצר או הלובי, אינו מאויש בדרך כלל בדמות מוכרת כמו באולמות התפילה. החברים שמגיעים לשם מופיעים כמעט באקראי. החלטת הילד לשהות בחוץ תלויה במרכיב החברתי הנמצא שם, בעת שהילד מגיע. לפעמים מתכנן הילד לצאת החוצה עם אח, אחות או חבר, ועמם הוא נשאר בחצר. אבל אם הוא יוצא לבד, ולא מוצא שם חברים, הוא נוטה לחזור פנימה לאבא או לאימא. הילדים יודעים בדיוק היכן נמצאים הוריהם, ועל כן הם יכולים לטייל באופן חופשי בין שלושת המחוזות. רוב הילדים זוכים בחופש "לטייל" לפי רצונם.

6 מאמר זה מבוסס על ריאיונות עם ילדים צעירים. השתדלנו לצטט את לשונם.

מעטים דיווחו שהם צריכים לבקש רשות לצאת החוצה. הילדים קובעים מיפוי שכלי של בית הכנסת, כך שהם יכולים לנווט בתוכו בלי לבקש עזרה.

הבניית זהות מִגְדָּרית מורגשת באופן ניכר בבחירה של הילדים היכן לשבת, עם אבא או אימא. אף על פי שעד גיל 6 יש להם חופש לבחור, מעדיפים הילדים בדרך כלל לשבת בבית הכנסת עם ההורה של אותו מגדר, בנים עם אבא ובנות עם אימא. הם מסבירים את הבחירה בצורה מאוד ברורה. ילדה אחת הצהירה: "אני יושבת בעיקר עם סבתא. אני לא יושבת עם אבא, כי זה המקום של הבנים." ילדה אחרת הסבירה שהיא בדרך כלל יושבת אם אחותה, כי אימא אף פעם לא באה, אבל אם אחותה לא מגיעה, אז היא יושבת עם אבא. בנוסף להזדהות מגדרית, ישנם נימוקים נוספים לילדות הבוחרות לשבת בעזרת נשים: "יש שם ספרים מאוירים שאוהבים לקרוא, וכמובן יש שם חברות." ההיתר לבנות לשבת בעזרת הגברים נתפס אצל ילדות בנות 5- 6 כרשות מוגבלת לגילן הצעיר. הן יודעות שהן לא תורשינה לשבת שם כשהן תהיינה "גדולות". הגדרת גבול ההיתר נע בין גיל 6 לגיל 10. אחת התיאוריות המעניינות ביותר של סיבת הסרת ההיתר היא ידע בקריאה. "כשאני גדולה אני יכולה לקרוא לבד, ואז אדע להתפלל לבד." הבנות היו ערות יותר לתום תקופת ההיתר בעתיד, בניגוד לבנים שלא חשבו שאי פעם הם לא יוכלו ללכת לשבת עם אימא לפי רצונם.

המחיצה: "קיר של הבנים, קיר של הבנות"

המחיצה מהווה חלק מהותי בדימוי בית הכנסת בעיניהם של הילדים. היא רלוונטית ביותר, כי היא חוסמת את המעבר בין אבא לאימא ומצריכה מציאת דרכים עקיפות. כל ילד מכין לעצמו את המסלול וכל אחד מסוגל להסביר במדויק איך מגיעים מאבא לאימא וההפך. לדוגמה, ילד אחד אמר: "יש לי דרך ואני יכול לעבור דרכה." כנראה זאת דרך ישירה וחוצה מחיצת וילון ארעי. ילד אחר תיאר דרך מסורבלת ביותר: מדרגות, דלתות כבדות וניוון בלובי צפוף. ילדים גם מהרהרים באופן דמיוני על מעבר בין עזרת הנשים לעזרת הגברים. ילדה אחת הציעה דרך מקורית להגיע מעזרת הנשים ביציע לאולם למטה על ידי חבל תלוי מהמעקה, ואז היא דחתה את הרעיון: "כי אנחת על ראש של איש שיכאב לו." בשני המקרים לא היה צל של ספק שהילד יגיע ליעדו בהצלחה.

תיאורי המחיצה מעידים על תשומת לב רבה לגבי עיצובה, כולל החומרים שמהם היא עשויה. חסר לילדים אוצר המילים המתאים לתיאור המחיצה, לכן הם, כדרכם של ילדים, ממציאים תיאורים בעזרת המילים שהם מכירים. המחיצה מתוארת בדרכים שונות ויצירתיות: "קיר של בנים וקיר של בנות, וילון מהתקרה עד הרצפה, קיר של מטפחות (=בד תחרה), של מפות של שולחן, סינרים, בד שמקיף את הבנות בכל הצדדים וסורגים שהילד לא ייפול." הילדים ערים מאוד למגבלות לא רק ביניידות שלהם אלא גם בראייה לצד השני. כפי שהוסבר למעלה, אבא ואימא הם העוגן שבכל מחוז, וחשוב לילדים לראות גם את ההורה שמעבר למחיצה. הם טוענים שמצד הבנות הם יכולים

לראות את אבא, אבל לפעמים הפתח גבוה מידיי ומישהו צריך להרים אותם או שהם צריכים לעמוד על כסא על מנת לראות את ההורה שאינו לידם. אין ציפייה ברורה מצד הילדים שהם יראו את אימא מעזרת הגברים, אבל לפעמים אימא יושבת מספיק קרובה למחיצה, כך שהם יכולים רק להרים את הווילון ולהעביר סודות.

לילדים יש תיאוריות רבות להסבר תפקיד המחיצה. מעט ילדים השתמשו במושג 'צניעות'. ילדה אחת אמרה: "שלא יראו, כי זה לא צנוע. אסור שיתערבבו." חלק חשבו שמטרת המחיצה היא למנוע ראייה ושמיעה מצד אחד למשנהו. ילדה אחת הרהרה: "אולי שהבנות אומרות דברים אחרים מהבנים ושהם לא ישמעו. אין חורים (במחיצה) שלא יכולים לשמוע." לגבי ראייה, הסביר ילד אחד: "יש מקלות (במחיצה) שהבנות לא יראו." או אחר: "שלא יכולים לראות אחד את השני." הושמעו גם דברים יותר כלליים: "שיבדיל מי הבנים ומי הבנות." או כך: "שהאבאים לא יחשבו שאפשר להתבלבל בין הבנים לבנות." כל הילדים פרט לאחד קיבלו את ההפרדה כדבר המובן מאליו. ילד אחד התנגד מסיבה מאוד פרקטית שגילתה אמפתיה: "מחסום לא רעיון טוב כשרוצים לטפל בתינוק. אם הוא צריך עזרה הם לא יראו אותו." כאן האגוצנטריות של הילד משחקת תפקיד מרכזי. הילד חושב על עצמו כמציל וכמטפל היחיד של התינוק, ואינו מתייחס לנוכחות האם ליד התינוק הבוכה.

שני מחוזות הפנים, עזרת הגברים ועזרת הנשים, הם קדושים, כי יש בהם דברים קדושים, כגון ארון הקודש, ספרי תורה וסידורים. מקום קדוש מצריך ניקיון הגוף: "צריכים להישאר נקי ולא מלוכלך", וגם מצריך ביגוד מיוחד: "בנים עם ציצית ובנות עם כובע או מטפחת." כשהילד נמצא בצד הבנים ליד אבא, כללי ההתנהגות הם ברורים ונוקשים. אין להרעיש או להשתולל, ובוודאי אין לשחק. בצד הבנות הכללים פחות נוקשים. שם יש יותר ילדים ויותר הפרעות ממילא. למרות החופש היחסי בצד הבנות, ילד שרוצה לשחק יוצא למחוז השלישי שהזכרנו, לחצר.

פעילות הילד בשעת המשחק: "ילדים שלא יודעים לקרוא - הם בחוץ"

עולם הילד סובב פעילות של משחק, ואין סיבה הגיונית לכך שילד הפוקד את בית הכנסת בשבת יבטל צורך חיוני זה. הילדים מחליטים באופן עצמאי לצאת החוצה לשחק לפי החלטתם. חלק נשארים עם אבא או עם אימא להתפלל, ואז יוצאים. יש אחרים שמחכים להזדמנות כדי לצאת, למשל לשמור על אח קטן וכדומה. הרבה ילדים דיווחו על מגבלות הקשורות במשחקים, כגון איסור הבאת צעצועים. רוב הילדים סיפרו על משחק מאולתר מתוך ה"משאבים" הנמצאים בחצר בית הכנסת ללא שימוש בצעצועים מהבית.

האיסור להביא צעצועים לבית הכנסת קשור למושג הקדושה אצל ההורים, והם משדרים מסר זה לילדיהם. קיימת תפיסה אצל חלק מההורים שבית הכנסת אינו מקום למשחק.

תפיסה זו אינה מונעת מאותם הורים להרשות לילדים לצאת לחצר לשחק, ולהשתמש בדמיונם וביְזמתם להמצאת משחקים. הילדים משחקים בסופו של דבר במשחקי החצר המוכרים,[7] כגון מחבואים ו'תופסת'. משחקים אלה מפותחים ביותר. הילדים תיארו לפחות שמונה גרסאות של מחבואים. הם מנצלים דברים הנמצאים בחצר לשכלול המשחק. הרבה דיווחו על התהפכויות וסיבובים על מעקה, או על גלישות בשיפוע של קיר בטון. בנוסף למשחקי רחוב תחרותיים, המשחק הסוציו דרמטי מוצא ביטוי בחצר בית הכנסת ומצמיח שיתוף פעולה פורה בין הילדים. הבנות משחקות משפחה, עם תינוקות והורים, ואף חתונה עם פיזור פרחים על הרצפה. הבנים משחקים תסריטים אלימים יותר, כגון: "פאוור רנג'רס', 'כדור הדרקון' ו'שנות אור'. למרות האיסור להביא צעצועים לבית הכנסת במשפחות מסוימות, לפעמים מצליחים הילדים להביא בסתר מעט צעצועים: הבנות מביאות בובות תינוק והבנים בובות 'גיבורי החלל'. בנוסף למשאבי החצר,הילדים גם מנצלים פריט נפוץ מאד שהם אוספים במקום, סוכריות. המסחר בסוכריות כולל משחקי קליעה דומים למשחקים בגולות. מי שפוגע בסוכרייה, זוכה בה. משחק זה ממשיך עד תום המלאי, ואז הילדים נכנסים למשא ומתן לגבי הלוואות לאלה שהפסידו את ממונם. כלכלת הסוכריות בבית הכנסת מהווה סוגיה בפני עצמה המצדיקה בדיקה.

בהיעדר צעצועים ואביזרי משחקים אחרים הילדים בגיל הרך יודעים בוודאות שמחכה להם אוצר בכל פעם שהם יגיעו לאולם התפילה, בצד הגברים. קיימות דרכים רבות לצבור סוכריות: גישה ישירה למחלקי הסוכריות, תפיסת סוכריות הנזרקות בבר מצווה או באופרוף, וקבלה פסיבית מיד ילד שהוא תורם נדיב. ידוע מראש מי הם מחלקי הסוכריות הקבועים באולם התפילה. בדרך כלל יש יותר מאחד, וכל אחד מזוהה לפי הזמן שהוא מחלק או לפי סוג הממתק שהוא נותן. ילדה אחת הסבירה את הנוהל: "יש כמה "מיסטרים"[8] שנותנים סוכריות. יש "מיסטר" שנותן "מציצות"[9] שוקולד, ושניים שנותנים טופי". בבית כנסת אחר יש שני אנשים שמחלקים: ביום שישי בלילה מגיע האיש שמחלק סוכריות, ובבוקר מגיע האיש שמחלק מסטיקים. הפרוצדורה פשוטה - ניגשים לאדון, מושיטים יד בלי לבקש, ואומרים תודה אחרי שמקבלים. הדרך השנייה פחות בטוחה, אבל יותר רווחית. הילדים יודעים מתי להצטופף ליד שולחן הקורא בזמן העלייה המתאימה (של שמחות וכיו"ב). המתח גובר ומלווה הכנות רבות ("אני מכינה ידיים"). כאשר מגיע זמן הזריקה, תופסים כמה שיותר ומה שלא תופסים נאסף מהרצפה במהירות מרבית ("אני רץ ובודק.") הילדים אינם מסוגלים לנקוב במספר הסוכריות

7 Brown, Rosellen, **Street Games**, Garden City, N.Y.: Doubleday, 1973.
Sultan, Akran, **Street Games**, Beirut: Dar Al Hamra, 1997.

8 אדון מכובד mister המילה נגזרת מהאנגלית.

9 "מציצות" הן 'סוכריות על מקל' בפי הילדים הירושלמים.

שאספו, אבל הם יודעים שהם אוספים כמויות מכובדות, "עד מאה". עם הכיסים מלאים, יש מסלולים שונים החוצה. חלק הולכים לאבא או לאימא לאישור האכילה, חלק מפקידים את האוצר או את חלקו בתיק הטלית של אבא, ואחרים יוצאים ישר לחצר לסעודת הסוכריות ומשחקי הקליעה המוזכרים לעיל. הדרך השלישית לקבל סוכריות היא הנדיבות של האח הגדול שהצליח לאגור ממתקים רבים. האח מגיע לעזרת הנשים, ונותן לאחים הקטנים "מעשר". ככל הנראה אין מפסידים בכלכלת הסוכריות, אבל יש עשירים יותר ועשירים פחות. מעמד זריקת הסוכריות מהווה פריקת מוסכמות בקדושת בית הכנסת. ברגעים אלה האנשים "צועקים ומשתוללים." זה נתפס אצל הילדים כאירוע השובר את השגרה ודווקא מחזק אותה עם החזרה המהירה לשקט להמשך קריאת התורה. האירוע גם מוסיף עניין למשחקים ומאפשר שכלולים בסביבה די סטרילית מבחינת המשחק. לדוגמה, ילדה שארגנה משחק חתונה בחצר השתמשה בסוכריות לסעודה לאחר טקס הנישואין של חברותיה.

משמעות התפילה: "אני מתפללת קצת"

בהגדרתם הכללית את בית הכנסת ציינו רוב הילדים שמתפללים בו, וחלקם אף הוסיפו שהוא מקום קדוש. המושג 'תפילה' נתפס כמושג התנהגותי בלבד. הילדים הסבירו שהתפילה היא פעולה של נענועי הגוף בעמידה, כאשר אדם מחזיק "ספר" ביד. אצל רוב הילדים, לא הייתה שום התייחסות לכוונות המתפלל להלל, לבקש מהאל או להודות לו. התפילה מתרחשת בנוכחות ההורה, וכנראה תיאור התפילה נובע מהסתכלות מקרוב על תנועות המבוגרים בעת התפילה. הילדים טענו שהם גם מתפללים. ההחלטה להתפלל נובעת מרצון הילד. ילדה אחת הסבירה שהתפילה מהווה ברירת מחדל לפעילויותיה בבית הכנסת. אם חברותיה אינן מגיעות, אז היא תיכנס להתפלל. ילדה אחרת הסבירה את תפילתה: "אני מדברת עם ה'. ה' שומע את התפלה וכך אני מדברת איתו." ילד אחר הגדיר את התפילה כמצווה שקשורה לקריאה. הוא יכול להתפלל, כי הוא למד לקרוא בבית הספר. הילדים תופסים את התפילה כפעילות של מבוגרים בעיקר. יוצא דופן בתפיסה זו הוא התיאור של מניין ילדים. ילדה אחת אמרה שאצלה בבית הכנסת יש תפילת ילדים מלאת תוכן. היא התגאתה שהיא מגיעה לבד לתפילת הילדים, ששם "אנחנו מספרים פרשת השבוע, או מה שאנחנו רוצים." כנראה תפילת הילדים מעצימה אותם בכיוונים רצויים ביותר.

דיון: המבט הסוציולוגי

ישנן מטרות רבות בהבאת הילד הצעיר לבית הכנסת בשבת. בתוך המשפחה הבאת הילד לבית הכנסת מאפשרת לאב להתפלל ולשחרר את האם הנשארת בבית מלשהות עם ילדיה במשך שעה עד שעתיים. בנוסף לכך המשפחה גם מעניקה לילדים את ערכיה

כלפי החשיבות של התפילה בבית הכנסת בשבת, כלפי סטאטוס הגבר והאישה בבית הכנסת, וכלפי נורמות התנהגותיות שם. תהליך החברות בבית הכנסת מקבל סיוע מכל אנשי הקהילה, המחזקים את הנורמות המתגבשות בו.

במערכת זאת יש מרכיבים של תת חברה הפועלת בזמן ומקום מסוים (הזמן הוא שבת בבוקר והמקום הוא בית הכנסת). ניתן להבין את המערכת המורכבת הנ"ל בעזרת התיאוריה הסוציולוגית של טלקוט פרסונס, הנקראת ה'גישה הפונקציונליסטית'. פרסונס טוען שמטרת כל תת חברה היא לשמר מערכות הקיימות באופן מאוזן.[10] דרישה זאת כוללת מבנה ערכים מוגדר וחברות היחיד בתוך המערכת להפנמת הערכים. בדרך כלל יש ריבוי מטרות בכל מערכת חברתית. הסתגלות המערכת דורשת לפעמים הקרבה של מטרה אחת או ויתור עליה על מנת לנצל את המשאבים להשגת מטרה אחרת.

במקרה של ילדים צעירים בבית הכנסת כפי שהוא עולה מהשיחות עם הילדים במחקר זה, רואים תופעה זאת בצורה ברורה מאד. מדברי הילדים לא נעשה שום ניסיון לטפח את ההסבר לילדים על המתרחש בבית הכנסת חוץ מלהרים ילד לנשק את ספר התורה. ההורים פועלים לשמר את זכות האב לצאת ידי חובה ולהתפלל בציבור בשבת. יחד עם זאת האם מטפלת אמנם בתינוקות, אך את הילדים המעט גדולים יותר (בני 4-6) היא שולחת עם האב לתפילה. בהרבה מקרים הילדים הסבירו שהאם מגיעה לבית הכנסת יחד עם התינוק מאוחר יותר. כאשר היא מגיעה, היא מתפללת בעזרת הנשים או בחוץ אם היא משגיחה על התינוק. אף לא ילד אחד מבין הילדים שרואיינו תיאר מצב שבו האב לוקח את התינוק כדי לאפשר לאשתו להתפלל. האב מצדו לוקח על עצמו את התפקיד החינוכי כסוכן חברות להקנות הרגלי תפילה בבית הכנסת לילדיו הצעירים. נוצר קונפליקט בין המטרות האלה: האב מעוניין להתרכז בתפילתו האישית, וכאשר הוא מגלה שהילד אינו מעוניין להמשיך לשבת לידו,הוא פותר את הבעיה בכך שהילד ייצא לחצר או יחפש את אמו בעזרת הנשים. הילדים תופסים את הזכות "לטייל" כפריבילגיה יקרה מאוד, והם יוזמים פעילויות מתאימות בחצר. פעילויות שמחד גיסא לא תפרענה למבוגרים, ומאידך גיסא לא תפרנה את הנורמות ההתנהגותיות של מקום קדוש בפנים, ותענינה על הצרכים ההתפתחותיים שלהם לשחק. החופש של ילדים וילדות להיכנס גם לעזרת הגברים וגם לעזרת הנשים מווסת את הלחץ ונותן לילדים יותר אופציות לפעול לשמר את מערכת התפילה בבית הכנסת. מורטוריום על הפרדה בין בנים ובנות בגיל הזה הוא ויתור למען שמירת הסדר. כאשר בן יכול לבקר את אמו ללא היסוס, האב יכול להמשיך להתפלל בלי לטפל בכל הצרכים של בנו. לימוד סטאטוסים מגדריים מבטיח כי הילדים יודעים שהאישור לבקר בשתי העזרות מוגבל בגיל.

---

10 Talcott Parsons, "An Outline of the Social System" downloaded from internet: sr1.uchicago.edu/PRELIMS/Theory/parsons.html on October 6, 2005.

כמו כן, ה"מיסטרים" שמחלקים את הסוכריות משרתים גם הם את המערכת על ידי הסחת דעתם של הילדים מן התפילה של המבוגרים שאינן נהירות להם לגמרי. המערכת מאוזנת בכך שהילדים מועסקים, והאבות מקבלים את הזמן ואת השקט להתפלל. האימהות משתפות פעולה בטיפול בתינוקות בבית וגם בבית הכנסת. לפעמים ההורים מגייסים את ילדיהם בני 4-6 לטפל באח קטן, וזה עוד מנגנון של חלוקת משאבים לשימור דפוסים קיימים.

במערכת זאת כולם מרוצים, אבל המבוגרים לא ערים למחיר החינוכי שהילדים הצעירים משלמים על תפקידם בשימור האיזון. הילדים מובאים למקום של פעילויות מבוגרים, מצפים מהם לשהות שם במשך שעתיים או יותר ללא תנאים מתאימים לגילם. לדוגמה, אלה שנאסר עליהם להביא צעצועים בגלל קדושת המקום חייבים למצוא דרך להעסיק את עצמם בחצר. רוב הזמן הם נמצאים בחוץ ללא השגחה. כאשר נוצרת בעיה, הילדים פשוט ניגשים להורים בתוך בית הכנסת לסיוע.

פרט לילדה אחת שהולכת למניין ילדים בתוך בית הכנסת, לא תואר אצל 19 הילדים האחרים ניסיון של המבוגרים לטפל בצרכים ההתפתחותיים הרוחניים של ילדיהם. מצופה מהילדים לספוג את האווירה של התפילה ואת הנורמות של קריאת התורה. התגובה של הילדים ברורה מאוד. הם אינם מבינים את משמעות התפילה או את משמעות קריאת התורה, וברוב המקרים הם אף אינם חושבים שפעילות התפילה שייכת להם כלל. לפי הגישה הפונקציונליסטית, הילדים הבאים לבית הכנסת בשבת הם חלק מדרכם של המבוגרים להגשים את מטרותיהם. בין מטרות אלו לא כלולות מטרות חינוכיות, כיוון שההורים ויתרו עליהן. מטרות אלו יכלו להתקיים בסיטואציה של ביקור תדיר בבית הכנסת של הילד עם ההורה.

מסקנות והמלצות:

למרות המעמד האובייקטיבי של החוקר כלפי דימוי בית הכנסת אצל ילדים צעירים, יש מקום במאמר חינוכי יישומי גם לנקוט בהמלצות על בסיס המסקנות האמפיריות. מטרת סעיף זה היא לפרוס מסקנות שעולות מן הממצאים, ולשקול אפשרויות שונות של שינויים שיכולים להוביל לטיפוח הפן הרוחני של הילדים שהשתתפו במחקר, ואף של ילדים אחרים הנמצאים בסיטואציות דומות. הילדים שרואיינו אוהבים ללכת לבית הכנסת בשבת עם ההורים. החוויה היא חיובית ברמה רגשית וחברתית. אומנם, לא נמצאה הוויה רוחנית עבור רוב הילדים. מתברר שההליכה לבית הכנסת מאד חשובה לילדים, ורבים מהם תיארו בפירוט רב את יחסי הגומלין עם ההורה בדרך. כנראה זה זמן שההורה יכול להקדיש לילדים ללא הפרעות. ילד אחד מיקד נקודה זאת בהשוואה של הליכה עם אבא ואימא. הוא הסביר שמשום שאבא ממהר, אין לו זמן לראות "את כל היופי בדרך." הוא המשיך והסביר ש"עם אימא, הולכים יותר לאט, ואני אוהב את זה יותר." ההמלצה הראשונה היא לנצל את דרך לבית הכנסת לשיחות חשובות. זה גם

יכול להיות זמן לדבר על פרשת השבוע או על שאלות בקשר לתפילה ולמחשבות של הילד לגבי הקב"ה.

בתוך בית הכנסת, הורים יכולים לטפח את חוויית התפילה תוך התחשבות ביכולת המוגבלת של הילד לשבת להתרכז. ניתן להקדיש כמה דקות לשיר תפילות יחד עם הילד, ולהפנות את תשומת לבו לתפילות שהוא מכיר או מסוגל להבין, כגון קריאת "שמע" או המזמורים שקוראים בזמן הוצאת ספר התורה. מומלץ להשיג סידור המיועד לילדים[11], או ספר של פרשיות התורה עם איורים. ניתן לעודד את הילד להביא לבית הכנסת ספרים מתאימים להתבונן בהם או צעצועים שקטים שיעסיקו אותו במושב ליד אביו או אימו. ההורה יתייחס לילד בשלבים שונים בתפילה, למשל בזמן הוצאת ספר התורה והכנסתו לארון הקודש וכדומה.

מעט ילדים שרואיינו ידעו איך נראה ארון הקודש מקרוב. האב יכול לקחת את הילד להציץ בתוך הארון בזמן המתאים. כמו כן הוא יכול לקרב את ילדו לשולחן הקריאה לבדוק את תשמישי הקדושה של ספר התורה.

אולי התרומה הגדולה ביותר של המבוגרים לחברות הילדים למשמעות התפילה היא מעורבות אישית ביצירת קהילת ילדים ובהנהגתה. בדרך כלל מגייסים בני נוער שיודעים לשחק עם הילדים, אבל לא מבינים איך להסביר את מהותן של התפילות ולהעביר מסרים ערכיים באופן מתאים. לדעתי, ההורים הם המחנכים הראשונים והטובים ביותר של הילדים הצעירים. קיימים מודלים של קהילת הילדים במספר בתי כנסת, אפילו קהילות ילדים מאורגנות על ידי ההורים[12]. בהתייעצות עם גננות מנוסות, ואולי עם רב בית הכנסת, הם יכולים לעצב תוכנית משמעותית של מניין ילדים.

גם כשיאורגן מניין לילדים ותיבנה תכנית מתאימה לזמן שהותם בבית הכנסת, עדיין ייוותר זמן שהילדים ישחקו בחצר לבדם. ההורים מוזמנים לתמוך בצרכים ההתפתחותיים של הילדים בכך שיאפשרו להם להביא צעצועים מתאימים למשחק בחוץ. כמובן, כל הורה ישקול אלו צעצועים מתאימים לבית הכנסת ולחצר.

בשבת בבוקר נוצרת בכל שבוע מחדש קהילה המורכבת מאנשים בגילאים שונים. כל פלג מתוך החברה מנסה להשיג את מטרותיו, ונוצר איזון עדין המאפשר למערכת לפעול ללא תקלות. כנראה, ילדי הגיל הרך מסתגלים בצורה פונקציונאלית לדרישות המערך החברתי הזה, ואף נהנים מהסטטוס המיוחד שמוענק להם. מוצעים כאן רעיונות לטפח את הצרכים הרוחניים של ילדים אלה, עם הפרעה מינימאלית לדפוסים הקיימים.

11 קיימים בשוק מגוון סידורים המיועדים לילדים, חלקם עם תמונות.

12 לדוגמה, בכפר אדומים ההורים מארגנים בתורנות תפילת ילדים.

נספח: פרוטוקול הריאיון

שם הילדה: מ'
גיל: 6
גן: xxx
שם המראיין: ד'

ד **מה זה בית כנסת?**
מ מקום שמתפללים בו. שם מדברים עם ה'
ד **איך?**
מ אני מדברת עם ה'. ה' שומע את התפילה וכך אני מדברת איתו.
ד **עם מי את מגיעה?**
מ עם סבתא שלי ועם האח הגדול.
ד **מה את עושה שם?**
מ אני נכנסת עם סבתא ומתפללת.
ד **מה עוד את עושה?**
מ [שקט]
ד **האם את משחקת?**
מ [מגלה שמותר לדבר על משחק בבית כנסת] אני משחקת אם יש לי חברות. אם אין לי חברות אני מתפללת. אני משחקת תופסת, מחבואים בחוץ. אני מביאה לבית הכנסת מטוסים ומרכיבים אותם וגם משהו מהחיילים שאני משחקת איתם. קודם אני מתפללת ואח"כ יוצאת.
ד **איפה את יושבת?**
מ אני יושבת בעיקר עם סבתא. אני לא יושבת עם אבא כי זה מקום של בנים.
ד **האם המקום של הבנים שונה מהמקום של הבנות?**
מ של הבנות אין שולחנות ושל הבנים יש שולחן כך [מראה בעזרת הידיים משהו ארוך מאד]. במקום של הבנות באות קצת ובבנים יש יותר הרבה.
ד **למה?**
מ יש אמהות שמולידות תינוקים. היא גם מטפלת בתינוקות.
ד **איך בית כנסת שונה מהגן ומהבית?**
מ אין שם משחקים. ובגן אין סידורים. בבית כנסת יש הרבה סידורים והם שונים מהסידור בגן.
אין בו חצר כמו בגן ובבית. יש מקום לשחק בחוץ. אין שם דשא. יש כביש יש כזה מדרכה.
ד **מה מפריד בין הבנים לבנות?**

מ כאלה מטפחות - לא של הראש - כאלה מפות של השולחן. שלא יראו כי זה לא צנוע.
ד **איך את עוברת מצד לצד?**
מ הולכים בדלת. יש שם משהו אם אני רוצה לעבור אני יכולה כי אני רוצה להגיד לאבא שלי משהו או אם אני רוצה שאח שלי ישחק איתי. לפעמים אבא מרשה שהוא ישחק איתי לפעמים אני יושבת בצד הבנים. מתי שמשעמם לי להיות בצד הבנות.
ד **למה יותר מעניין בבנים?**
מ יש שם המון אנשים יותר כי אני יכולה להכיר אנשים.
ד **מה את אוהבת בבית הכנסת**
מ לראות את החברים כי יש לי שם חברים. זה חברים שאני רואה בגן.